

Amikor a mák virágzik

Nem szeretem a hosszabb utazásokat, csak a faluban a rövidebb sétákat. Hogy megnézzük a vizet, a sportpályánál mászunk fel a gátra. A mi korunkban ez már nem is könnyű. Segítségként fogom Erzsi kezét. A szénát már lekaszálták, a rendekre óvatosan lépek, nehogy megcsússzon a cipóm. Most érünk fel, a víz gáttól gátig hömpölyög, a szélén mintha állna, de beljebb erős a sodrása. A széles víztükör mögött szemben élénkzöld az erdő. Lenyűgöző. A folyás irányában elsétálunk a hídig. Ahogy a Holt-Körös mellett kanyarodunk haza, halljuk, elégedetten brekegnek a békák.

Újhelyi, a Színházi Élet rovatvezetője nyomja a kertkapu csengőjét. Mindig jóban voltunk, elismerően írt a munkáimról, de eddig sohasem látogatott meg. Szalonunk széles ajtaját kinyitom, a kertben virágoznak a rózsák, a kései tulipánok. Újhelyi cigarettázik, feketekávéját szürcsölgetve elterpeszkedik az antik piros díványon. Körülnéz, a kertre tekint.

– Hát még vannak ilyen pompás, úri lakások! Vajon meddig? – jegyzi meg. Egymásra nézünk, nem mondunk semmit. Hosszasan kavárom a kávémat.

Ahogy hazaérünk, Szeghalomról megjön Kovács Pali, háziasszonyunk fia. Újságolja, hogy lezárták a vasúti hidat, az utolsó vonattal jött haza. Előtte gurult egy hosszú szerelvény, ha szükség lesz rá, ez szállítja el a kisperjésieket.

Nem tudok rádiót hallgatni, nincs villany, reggeltől estig lekapcsolják. Azt mondják, az árvízveszély miatt. Ha átszakadna a gát, és az áradat kidöntené a villanyoszlopokat, a lógó vezetékek ne csapják agyon a menekülőket.

Kimegyek a kapuba. Szeged felől katonai teherautók vonulnak, pontonokat, kétéltűeket visznek. Köztük itt-ott üzemanyag-szállítók, tábori konyhák.

Reggel elmegyek a Pasaréti térre ennivalót vásárolni. Épp egy családot pakolnak a teherautóra. Az asszony két gyermekét kézen fogva a jármű felé siet, közben üvölt:

– A háborúban Auschwitzba deportáltak, családom nagy részét kiirtották, és most maguk megint deportálnak. Bekényszerítenek egy alföldi tanyába a volt nyilasokkal együtt? Hogy az isten verje meg magukat!

– Ne haragudjon, nagyságos asszony! Megértem, amit mond – feleli a rendőr. Aztán halkabban még hozzáteszi: – A listát az ávósok állítják össze, minket csak a piszkos munkára használnak.

Bent olvasok. Megjön a villany. Be akarom kapcsolni a rádiót, de akkor a szomszédban, a játékbolt tetején felbőg a községi megafon. Azt mondja, az

árvízveszély miatt kitelepítik a falut, csak a munkaképes férfiak maradhatnak itthon. A nők, idősek, gyerekek csomagoljanak. A családok húsz kiló poggyászt vihetnek magukkal: egynapos ételmezt, pokrócot és gyógyszert. A vasútállomásra délután négykor indul a negyven kocsiból álló szerelvény.

Otthon leülök a könyvtárszobában az írógépem elé, folytatom a regényemet. A napsütésben kinyitom az ablakot, az írógép kattogása mellett is hallom a madárcsivitelést. A kertkapunk előtt egy gépkocsi áll meg, aztán csapódik az ajtaja. A gépelést abbahagyom, az ablakhoz lépek, de akkorra már felbúg a kapucsengő. Erzszi megy ki. Egyenruhás rendőr áll a kapuban. Feleségemet az előszoba ajtajáig kíséri, ott az oldalán lógó kistáskából átad egy iratot. Erzszi felüvölt. Az emeletről lesietek. Ekkor Erzszi már zokog. Az előszoba kisasztalán meglátom a papírt. A rendőr tehetetlenül toporog, szeretné valahogy vigasztalni Erzsit, de nem tudja, hogyan.

– Ne sírjon, semmi sem tart örökké – nyögi ki végül.

Ami a papíron áll, azt szóban is elismétli. Erzsivel kitelepítenek, holnap reggel kilenckor jön értünk a teherautó, ez visz ki bennünket az egyik pályaudvarra. Hatszáz kiló poggyászt vihetünk magunkkal, minden más a lakásban marad. Kikísérem. A kisasztalról elveszem a papírt. A belügyminisztérium határozatában azt olvasom, hogy lakóhelyünket a Békés megyei Kisperjésen jelölték ki. Békésen mindig csak keresztülutaztam, sohasem halottam Kisperjésről.

38

Erzsivel gyorsan pakolunk. A vulkánfiber bőröndömbébe egy öltönyt, egy felöltőt, néhány fehérneműt, pizzamát, cipőkefét és néhány zsebkendőt teszünk, Erzszi meg blúzait, kardigánjait és fehérneműit készíti. Ennivalónak hat tojást, lesütött húst és négy kiflit pakolok a szatyorba. Jobb kezemben a bőrönddel, balban a szatyorral indulunk Erzsivel a vasútállomásra.

Útközben nagy tömeget látunk a buszmegállóban, a Hajdúszoboszlóról fél négykor érkező gyorsot várják, azzal mennek Csabára vagy Szegedre a rokonokhoz. Arrébb egy asszony álldogál a kapuban.

– Nem jön? – kérdezem.

– A férjem és a gyerekek nincsenek itthon, így nem indulhatok el. Azt se tudnák, hol vagyok.

Feleségemet átölelem, ettől kicsit megnyugszik. Összeszedjük kofferjeinket, ládáinkat, mindent, amibe pakolhatunk. A bútorokat vesszük sorra. Úgy döntünk, egy szekrényt, két ágyat, két fotelt és a kerek asztalomat visszük. Kitelepítésünk híre futótűzként terjed el a környéken. Előbb a szomszédok, aztán a barátok, ismerősök jönnek.

Erzszi először a törékeny holmikat helyezi el. A tizenkét személyes porcelán étkezésletünket és a hozzávaló ezüst evőeszközöket unokatestvérére bízta. Festményeinket a szembe telken dolgozó nyugdíjas villamosvezető vállalja. A szőnyegek ismerősökhöz kerülnek. A zongorát Erzszi egyik tanítványának szülei viszik el a kottagyűjteménnyel együtt. A könyveinket is a tanítványok talicskássák haza. Erzszi barátnője, Clarisz az egyetlen, aki hoz is valamit,

egy kis cipzárás zacskót. Azt ajánlja a feleségemnek, a nyakába akasztva abba rejtse el az ékszereit.

Éjjel csak forgolódnak, csak percekre szunnyadunk el. Reggel a szalon csupasz falai között fáradtan várunk. Nem beszélgetünk és nem gondolunk semmi-re. Pontban kilenc órakor megáll a kapunk előtt a félig leponyázott teherautó. A villába két rendőr és két szállítómunkás jön be. Először az elvitelre szánt bútorainkat cipelik ki. Az emeleti bútorok a szűk lépcsőfordulóban nehezen férnek, azokat itt akarják hagyni. A borraivaló segít. Az egyik rendőr sorra járja a helyiségeket, jegyzékbe veszi, hogy mi marad itt, bezárja és lepecsételi az ajtókat.

A platón Erzsi az egyik fotelba ül, én a kocsi hátsó végében állok. Ahogy végiggördülünk a Bognár, majd a Hadapród utcán, a járdaszélen, az ablakokban ott állnak szomszédjaink, ismerőseink félénken búcsút intenek. Eszembe jut, a pakolás lázában nem néztem meg, hol van az a Kisperjés, így azt se tudom, hová visznek.

A Nyugati térnél befordulunk a Váci útra, és azon végighajtva az angyalföldi pályaudvarra érkezünk. Az egyik sínpáron harmadosztályú személykocsik és tehervagonok. Bútorainkat a vagonokba rakják, minket meg az egyik személykocsiba terelnek.

A hátsó szerelvények már zsúfoltak, így az egyik elülsőbe szállunk. Előtte megkérdezem az ott álldogáló vasutast, hová visznek.

– Egyelőre Gyomára, ott majd kiderül, hogy ott maradnak, vagy tovább viszik magukat – hallom a választ.

Főleg kisebb-nagyobb gyerekek, fiatal anyák és öregasszonyok ülnek itt, rajtam kívül csak két-három idősebb férfi. A kocsi négyülékes részében talá-lunk helyet. Az ablakon át látom a vállukon batyukkal érkező asszonyokat. Egy-egy kocsiba száznál többen zsúfolódnak. Két mozdony húz el mellett-tünk, és ráállnak a szerelvényre. Lassú dőcögésekkel indulunk. A határban minden víz alatt, úgy néz ki, mint a tenger.

– A zongoraórák díjait elhozta? – kérdi Erzsi.

– Nem jutott eszembe. A borotvakészletem és az aranyóráim se.

Erzsi keresgél a szatyorban.

– Én meg a blúzokat hagytam otthon, ez az egyetlen, ami rajtam van.

Nevetve veszi ki a szatyorból a metszett üveg hamutartómat, egyikőnk sem dohányzik.

– Emlékszel, 1916-ban a román betöréskor a fogarasi nagynénéd magához ölelve üres madárkalitkát menekített?

Elmosolyodik. Az ablakból látom, a konyhakertekben rózsaszínben, lilá-ban virágozik a mák. Így virágozott 1951-ben is, mikor Budapestről telepítet-tek ki. Akkor is június 13. volt.

Ahogy felmegyünk a szerelvényre, jobb kéz felől az első nyolcszemélyes boksza rogyunk le. A teherautók sorra hozzák a kitelepítetteket, a vagonban egyre többen vagyunk.

A nap tűz, hosszú órákat állunk. A túloldalt középkorú házaspár, a fér-fi asztmás, nehezen veszi a levegőt. Fiolából a tenyerébe gyógyszereket tölt,

onnan kapja a szájába. A mellette ülőnek most mutatkozik be, Forsternek hívják, és földbirtokos, a felesége Maconka. Az asszony leereszti az ablakot, hogy jöjjön be friss levegő. A kocsi mellett a rendőr ráripakodik, hogy azonnal húzza fel. Maconka nagy lendülettel fölcsapja.

– Az ördög vigye el ezeket a kommunistákat, összezsúfolnak itt bennünket – hangoskodik ingerülten.

– Asszonyom, minden csoportba beépítenek egy ügynököt, akinek az út végén részletes jelentést kell adnia – figyelmezteti a közelében ülő fiatal, elegáns férfi.

– Ugyan, mitől fél? Tőlünk már mindent elvettek, mi már nyugodtan elmondhatjuk a véleményünket.

– Meglátják, Szibériában fogunk kikötni – jegyezi meg az erősen izzadó, fekete ruhás testes nő.

– Az én kiutasításom Kisperjésre szól – teszi hozzá a bajuszos Forster. Többen bólogatnak.

– Az nem jelent semmit, ezek soha sem játszanak nyílt lapokkal – marad határozott a fekete ruhás nő.

Most egy rendőr sétál át a kocsinkon, erre mindenki elcsendesedik.

Ahogy alkonyodik, csökken a fullasztó hőség. Még mindig a főváros környékén vagyunk, és újabb kocsikat csatolnak a szerelvényünkhöz. Sokat állunk. Ha elmegy a menetrend szerinti vonat, csak utána indulunk tovább. Késő este fordulunk a szolnoki vágányra.

40

Már dereng, mikor megérkezünk Gyomára. Papírjainkkal leszállítanak bennünket. Elgémberedett lábunkat megmozgatjuk. A peronon hosszú sorban állunk. Rengeteg rendőr, egy részük új, ezeket most látom először. Megértem, a pestiek most adnak át bennünket a Békés megyeieknek. Az igazoltatás után visszaszállunk a kocsiba. Az ablakból látom, a konyhakertekben virágnak a mák.

Gyomán a vasútállomáson szürke Ikarusok várnak bennünket. Mi a piactéri általános iskolába kerülünk. A fekete olajos padlón kétoldalt szalma, az a fekhelyünk. Félszázan lehetünk egy-egy tanteremben, három van belőle. A sarokban kézmosó lavór. Az iskola ebédlőjében csoportokban váltjuk egymást. A helybeliek kedvesen hívnak otthonaikba, de minden hír ide fut be. Kisperjésről szinte minden este átjön valaki a családját meglátogatni, ők mondják a híreket. Ha kimennénk egy gyomai családhoz, azt se tudnánk, mi van a faluban. A fiúk jól érzik magukat, egész nap az iskola udvarán fociznak. Ha piac van, az árusok között nézelődnek.

Erzsi elfoglalja magát. Az egyik volt tanítványa lányával gyakorol. A zeneiskolába járnak be zongorázni. Most én is velük tartok. Egy öreg Stelzhammer zongora áll a teremben. Távol, a sarokban ülök le. A gyerek Bartóktól a román táncokat játssza. Ügyesen adja vissza a feszes ritmusokat, a táncok hangulatváltozásait. Ha Erzsi egy ügyes gyerekkel gyakorolhat, boldog.

A szalmából már támadnak a bolhák, bőrünkön apró piros foltok, a csipések helyei. Talán már szagosak is vagyunk, de azt nem érezzük.

Reggel a tanterem ablakából buszokat látunk. Hazamehetünk! Mivel mindenünk a kofferben és a szatyorban, azonnal útra készen állunk. Az iskola előtt legalább tizenöt-húsz busz. A vezető megkér bennünket, hogy poggyászaikat ne rakjuk fel a csomagtartóra, mert a kátyús úton lepotyognak. Erzsi ölében a szatyor, nálam a bőrönd. Jókedvünket ilyen apróság nem veszi el.

– Viszontlátásra, de legközelebb más körülmények között – köszön el a buszvezető. A szobánkban mindent úgy találunk, ahogy hagytuk. A kapkodó pakolás miatt minden szanaszét. Az aranyóráam a ruhásszekrény felső polcán, mellette a zongoraleckék díja.

Kora reggel érünk a kisperjési vasútállomásra, itt teherkocsik várnak bennünket. Jólesik leszállnunk a vonatról, végre mozoghatunk. Váratlanul ismerősre bukkanok, dr. Egry Tibor miniszteri tanácsosra, az édesapját 1919-ben ölték meg. A perontól kissé távolabb az asztal mellett egy rendőr százados áll és egy nagydarab bajszos férfi, akiről megtudjuk, hogy a falu tanácselnöke. Az asztalon előttük jegyzék, rajta a nevünk, adataink. Egyenként elébük megyünk adategyeztetésre. Gyakorlatilag a rendőr átad bennünket a tanácselnöknek. A százados kezembe nyom egy újabb papírt, ebben azt írják, kényszerlakhelyünket a rendőrség engedélye nélkül nem hagyhatjuk el.

Bútorainkat, cuccainkat a tanács emberei pakolják fel a teherautóra. Az legtöbbet építőanyagokat szállíthat, rajta homok, sóder nyomai, téglák letört sarkai. Egy módos gazda házához érkezünk, a nagykapu már nyitva, beállunk az udvarra. Ahogy lemászok a platóról, már jön elém Makra János, kis termetű, pirosposzgás, szájában pipával. A konyhából nyíló hátsó szoba lesz a miénk, az utcai szobát János használja a feleségével.

41

Most nem sietek, nyugodtan pakolok össze. A bőröndbe teszek váltás fehéreneműt, szappant, borotvát, a hűvösre gondolva meleg pulóvert és kabátot. Erzsi is bepakolja a cuccait. A tele koffert az ágy alá teszem. A kisperjési zsidók közül egyedül Markovics, a fiatal orvos jött vissza Auschwitz-Birkenauból. Tőle hallottam ezt a megoldást. Sohasem tudhatjuk, mikor lesz rá szükség.